

Nr 413

Av herr Arvidson m. fl., om inrättande av ett statligt skolboksförlag.

(Lika lydande med motion nr 315 i Första kammaren)

Frågan om upprättandet av ett statligt skolboksförslag var föremål för behandling vid 1962 års riksdag. I motionen II: 623 hävdades att man genom ett statligt skolboksförlag, som skulle arbeta i konkurrens med de privata företagen, skulle vinna bättre kvalitet på skolböckerna, en bättre planering av utgivningen och lägre kostnader för det allmänna. Motionärerna gjorde gällande att den spekulativa utgivningen av en mångfald böcker ökade bokpriserna, att det onödigt spatiösa trycket och betydelselösa illustrationer ytterligare fördyrade böckerna och att bristande objektivitet kännetecknade läroböckerna, särskilt i ämnen som historia, samhällskunskap och geografi, när kontroversiella ämnen behandlas. Skolboksmarknaden vore enligt motionärerna mycket lukrativ. De besparingar det allmänna skulle göra på ett statligt bokförlag borde delvis användas »till pristävlingar som lockar fram mest kompetenta och pedagogiskt erfarna läroboksförfattare». Vissa anmärkningar riktades mot statens läroboksnämnds handhavande av sin granskningsuppgift; de prisbelönda böckerna borde granskas redan i manuskript för att undvika kostnaderna för onödig tryckning.

I sitt remissyttrande över motionen hävdade skolöverstyrelsen att det ålåde läroboksnämnden att granska prissättningen, den typografiska uppställningen, illustrationsmaterialet och den yttre kvaliteten samt böckernas vetenskapliga objektivitet och vederhäftighet. En successiv kvalitetsförbättring hade skett. Enligt överstyrelsens mening vore det inte självklart att ett statligt skolboksförlag skulle ha bättre förutsättningar än privatföretagen att producera »gångbara läroböcker», och man borde undvika risken att ekonomiska synpunkter finge diktera bokvalet mer än pedagogiska.

Statens läroboksnämnd framhöll i sitt remissyttrande över motionen att läroböckerna blivit allt bättre, att spatiöst tryck kunde vara pedagogiskt motiverat, att granskningsproceduren garanterade böckernas objektivitet, att granskning på manuskriptstadiet inte vore möjlig, att den rikhaltiga läroboksfloran vore försvarbar med hänsyn till skolornas valmöjligheter, att bokpriserna regleras genom överenskommelser mellan bokförläggarna och nämnden samt att viss utgivning av skolböcker i det allmännas regi

redan nu förekomme, exempelvis »då i visst ämne eller viss ämnesgren lärobok saknas och intet förlag avser att utge sådana».

I sitt utlåtande över motionen (1962:26) åberopade allmänna beredningsutskottet i huvudsak skolöverstyrelsen men ansåg det icke uteslutet »att vissa fördelar skulle kunna vinnas genom en mera aktiv medverkan från statens sida vid läroboksutgivningen». Utskottet anslöt sig emellertid till skolöverstyrelsens uppfattning att det torde vara skäl »att avvakta större erfarenheter av hur den nuvarande förlagsnärings lyckas betjäna grundskolan, fackskolorna och det nya gymnasiet» innan frågan om en sådan aktiv medverkan från statens sida upptas till prövning. Riksdagen godkände utskottets ståndpunkt.

Under den tid som förflutit sedan riksdagen fattade detta beslut har den offentliga debatten om läroboksutgivningen varit livlig. Framför allt har den rört frågan om läroböckernas objektivitet — i kristendomskunskap, i samhällskunskap, i historia, i geografi och i biologi — och stark kritik har riktats mot författare, förlag och statens läroboksnämnd. Kritik har också riktats mot läroböckernas försening; när höstterminen började 1963 fanns i många ämnen läroböckerna inte tillgängliga. I vissa skolämnen har läroböcker inte kunnat frambringas. Dessa sistnämnda svårigheter kan vara av övergående art.

För läroboksframställningen svarar i dagens läge ett stort skolboksförlag, ett medelstort och ett antal mindre förlag utan större konkurrenskraft. De frågor man gärna ställer sig, då man söker överblicka skolboksmarknaden, är dessa: Har förlagen tillräckliga resurser att ansvara för det svenska skolväsendets försörjning med skolböcker, och hur är det ställt med konkurrensen mellan firmorna på detta område? Den förra frågan skall här nedan ställas i viss belysning, den senare frågan bör undersökas.

Att frågan om den fria konkurrensen på skolboksmarknaden är värd att ställas framgår inte minst av skolöverstyrelsens ovan citerade remissyttrande. Enligt utskottets referat har skolöverstyrelsen uttalat sig på följande sätt: »En svaghet är att sorteringen av läroböcker för visst slag av undervisning kan bli större än som är behövt och lämpligt, men en sådan tendens bör kunna motverkas genom kontakt förlagen emellan.» Vad som här rekommenderas och tydligen betraktas som naturligt är det slag av kartellbildning som innebär att leverantörer sinsemellan uppdelar marknaden. I vilken mån konkurrenshämmande åtgärder är vanliga på skolboksmarknaden förtjänar bli föremål för statlig undersökning.

Emellertid är det snarare frågan om skolboksförlagens resurser som i detta sammanhang är den centrala. Och här kommer läroböckernas roll i den pågående omdaning av vårt skolväsen in i bilden.

Denna omdaning innebär stora organisatoriska förändringar, vilka kräver kraftanstängningar från alla berörda myndigheters sida. Den organisatoriska omläggningen och den kvantitativa utbyggnaden av skolväsendet är

i själva verket så kraftslukande, att man lätt förbiser att den inte är självändamål. Den nya skolorganisationen skall vara den yttre förutsättningen för den inre skolreformen. Skolans arbete har fått en ny målsättning. Under uppbyggandet av den nya skolorganisationen får man inte ett ögonblick släppa denna nya målsättning ur sikte. Faran för att man för den yttre omorganisationens skull försummar förnyelsen av skolans inre arbete är alltid akut.

Enligt den nya målsättningen är skolans huvuduppgift på alla stadier att hjälpa de enskilda eleverna till en rik och harmonisk utveckling av personligheten, av anlag och möjligheter. Det viktigaste instrument, som skolan för detta ändamål har till sitt förfogande, är själva skolarbetet, inhämtandet av kunskaper och uppövat av färdigheter. Angeläget är därför, att skolarbetet är så anordnat, att det befrämjar elevernas utveckling. Det skall ha sådan karaktär, att eleven fostras till självständighet och självansvar liksom till gemenskap och till ansvar för andra. Detta betyder enligt samtliga de utredningar som föregått de stora skolbesluten, att skolarbetet utvecklas bort från kateder- och förhållsundervisning till arbetsformer som bygger på individualisering och på elevernas självverksamhet, enskilt eller i grupp.

En omdaning av skolarbetet i denna riktning ställer mycket stora krav på lärarna. De lärare som behärskar de rekommenderade nya metoderna är ännu fåtaliga. En intensiv fortbildning är därför nödvändig och håller också på att organiseras. Hjälpmedel, anpassade till de nya kraven, ställs i ökad utsträckning till lärarnas förfogande. Inte minst viktigt är emellertid, att *skolböckerna* håller måttet inför dessa nya krav.

Enligt vår mening har skolboksproduktionen en nyckelposition i arbetet på förnyelsen av arbetssättet i skolan. Det kan visserligen sägas, att en lärare som förmår individualisera arbetet inom klassens ram och som bygger på elevernas självverksamhet kan göra detta oberoende av hur läroboken ser ut, blott dess text är fyllig och objektiv. Men de flesta lärare är i behov av lärobokens stöd för att kunna tillämpa de nya metoderna. Under sådana förhållanden är det av väsentlig betydelse, att de till sitt förfogande har ett urval av läroböcker, som i fråga om modern metodik uppfyller högt ställda krav.

Granskar man vårt skolboksbestånd, sådant det ter sig efter de sista årens omfattande och forcerade utgivning, skall man finna att skolböckerna endast i ringa grad förändrats med hänsyn till skolans nya målsättning och till de rekommenderade nya undervisningsmetoderna. Detta *kan* hänga samman med att skolboks förlagen inte vågar ta de ekonomiska risker som är förenade med utgivandet av sådana skolböcker som förefaller den traditionellt inställda läraren främmande och besvärliga. Läroböcker, upplagda med hänsyn till individualisering och självverksamhet, ser annorlunda ut än de läroböcker som tidigare ansetts ändamålsenliga. Så länge inte det stora flertalet lärare energiskt går in för omläggning av sina metoder, kommer

de att välja läroböcker av gammal typ och tar utgivandet av sådana som ett medgivande av att de gamla metoderna alltjämt är att föredra.

Emellertid ligger orsakerna till att utvecklingen av läroböckerna går så långsamt säkerligen djupare. Skolan och dess omdaning är samhällseliga angelägenheter, lagda i händerna på ansvariga statliga och kommunala myndigheter och med det stigande utbildningsintresset som pådrivande kraft. Läroboksproduktionen däremot är en angelägenhet för enskilda firmor, vilkas uppgift är att ge sina innehavare profit. Här föreligger en motsättning, som kan elimineras endast genom att samhällsinflytandet över skolboksproduktionen ökar.

Detta skall inte förstås så, att skolboksförlagen inte känner sitt ansvar. De har direkt intresse av att motsvara de krav som från skolans sida ställs på dem. De söker anskaffa pedagogisk expertis, och de lägger ofta ner ett omsorgsfullt arbete på skolböckernas utformning. Men de saknar de erforderliga resurserna.

Arbetet med utformandet av en skolbok måste föregås av en djupgående analys av bokens uppgifter i undervisningens tjänst. Det räcker inte att man åt en ansedd pedagog ger uppdraget att ensam eller — vilket blivit allt vanligare — tillsammans med några medarbetare skriva boken. Ett exempel må förtydliga detta. De nya läroplanerna säger klart ifrån, att undervisningen i kristendomskunskap eller religionskunskap skall vara objektiv i betydelsen neutral. Men ingen enda av de nya läroböckerna i dessa ämnen motsvarar detta krav. En av författarna har råkat i kritikens strålkastarbelysning. Men han har orättvist ensam fått schavottera för fel som samtliga författare på området begår. Deras avvikelser från objektiviteten beror säkerligen inte på bristande vilja till objektivitet. Men de har aldrig fått veta, vad objektivitet är. För detta ändamål hade behövts en vetenskaplig analys av begreppet och av dess tillämpning på problem efter problem. Till en sådan analys har förlagen inte haft resurserna.

Objektivitetskravet är endast ett krav bland många. Man kan fråga: Hur skall en lärobok i ett visst ämne i en viss årskurs vara beskaffad för att befrämja skolarbetets individualisering, dvs. möjliggöra kursens anpassning i fråga om omfång, svårighetsgrad och inriktning efter elevernas individuella förutsättningar, efter deras skiftande begåvning, efter deras olika intressen, efter den från elev till elev varierande mottagligheten för ämneskunskaperna? Man kan fråga vidare: Hur skall boken vara beskaffad för att stimulera och hjälpa eleverna till arbete på egen hand enskilt och i grupp, under lektionerna och hemma? Det hjälper inte, att man markerar en grundkurs med större stil och överkurserna med mindre och att man förser varje avsnitt med arbetsuppgifter av varierande omfång och svårighetsgrad. Bokens utformning måste steg för steg analyseras på grundval av den pedagogiska erfarenheten och systematisk försöksverksamhet. Först på detta sätt får man kunskap om vad som bör hör till grundkursen och vad

som bör vara överkurser och om vilka arbetsuppgifter som är lämpliga, vilka som i verkligheten är svåra och vilka som är lätta. Ja, först efter en sådan omsorgsfull procedur kan man få grepp om vad som bör medtagas i boken och hur det bör formuleras och sammanställas. Men för en sådan analys fordras samarbete mellan skolöverstyrelsen, den pedagogiska vetenskapen, lärarutbildningsanstalterna, försöksskolorna och det författarteam åt vilket bokens utformning anförtrotts. Det säger sig självt, att läroboksförlagen saknar resurserna för ett arbete av detta slag.

Detta är enligt vår mening det avgörande argumentet för upprättandet av ett statligt skolboksförlag. Först ett sådant kan få de erforderliga resurserna för ett systematiskt bedrivet nydaningsarbete på skolboksområdet.

Då vi här talar om ett statligt skolboksförlag avser vi ett statligt bolag, som arbetar i konkurrens med de privata bokförlagen.

Det statliga skolboksförlaget bör stå i den fortskridande skolreformens tjänst. Då denna skolreform redan inletts, anser vi det vara hög tid att skolboksförlaget kommer till stånd. Vi föreslår därför, att en skyndsam utredning om upprättandet av ett statligt skolboksförlag tillsätts.

Med hänvisning till ovanstående föreslår vi,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om skyndsam utredning av frågan om upprättandet av ett statligt skolboksförlag.

Stockholm den 24 januari 1964

Stellan Arvidson

Joh. Blidfors

Erik Adamson

Stig Alemyr

Nr 414

Av herr Fredriksson m. fl., angående ansvarsförsäkring för statlig verksamhet.

(Lika lydande med motion nr 317 i Första kammaren)

Stockholm den 23 januari 1964

Torsten Fredriksson

Birger Nilsson

Bo Martinsson

Ingemund Bengtsson

Ragnar Lassinantti

Hans Hagnell